

нынешних преобразований – населения. В связи с этим, рассмотрены тенденции естественного прироста населения, проблемы и пути их решения.

Ключевые слова: население, рождаемость, смертность, воспроизводство, депопуляция, занятость, безработица.

Zaiarna N.M., Dziadyk Yu.O. Tendencies of natural recreation of population of Ukraine, reason and ways of their decision.

Current social and economic crisis made it difficult to demographics in Ukraine, led to problems that painfully affect the main subject of the current transformation – population. Taking into account it the tendencies of natural increase of population, problem, and ways of their decision are considered.

Keywords: population, fertility, mortality, reproduction, depopulation, employment, unemployment.

УДК 330.83

Здобувач І.Р. Шевчик – Львівська КА

**СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ
КОНЦЕПЦІЇ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО**

Визначено засади соціального капіталу в соціально-економічній доктрині Митрополита Андрея Шептицького. Він зробив вагомий внесок у розвиток економіки та покращення соціального життя. Показано, що одним із визначальних чинників становлення феномена соціального капіталу в Галичині був інститут УГКЦ.

Вступ. Термін "соціальний капітал" тільки недавно увійшов у науковий обіг. Сьогодні його активно використовують у різних наукових соціальних дисциплінах і в громадській політиці. Є певні спроби систематизації основних методологічних підходів до вивчення соціального капіталу як наукової категорії. Ідею соціального капіталу започаткували та розвинули такі дослідники: П'єр Бурд'є, Джеймс Колман, Роберт Патнам, Френсіс Фукуяма. Вони пов'язували її з підвищенням ефективності урядів, економічного розвитку й економічної діяльності. В Україні запровадження категорії "соціальний капітал" у науковий обіг тільки започатковується. Соціальний капітал, на відміну від інших вимірів громадянського суспільства, найтісніше пов'язаний з іншими формами капіталу, тому що його існування передбачає обов'язкову наявність інших значимих капіталів. Економічну сутність соціального капіталу проаналізував український професор Веніамін Сікора.

Водночас, важливою проблемою, яка потребує особливої уваги в сучасній українській науці, є економіко-історичний аналіз національної традиції творення соціального капіталу. Світова наука уже напрацювала методологічний іструментарій такого роду досліджень. Історико-культурні фільтри соціального капіталу чітко окреслили сучасні західні дослідники Р. Патнам, Д. Норт та Ф. Фукуяма.

Цікавим у цьому контексті є дослідження ролі Української греко-католицької церкви (УГКЦ) на чолі з митрополитом Андреем Шептицьким у творенні соціального капіталу.

Постановка завдання. Метою дослідження є окреслити основні засади творення соціального капіталу в соціально-економічній доктрині Митрополита Андрея Шептицького та шляхи її реалізації.

Результати. Одним із визначальних чинників становлення національного господарського руху в Галичині був інститут УГКЦ. Щоби з'ясувати інституційну роль цього феномена у творенні національного підприємництва в краї, варто докладніше проаналізувати роль митрополита Андрея Шептицького у цьому процесі. Ще до своєї митрополичої інтронізації 1901 р. 35-річний Роман Марія Александр граф на Шептицях Шептицький, більше відомий під своїм чернечим ім'ям Андрей, склав присягу українському народу, виголошену в посланні до вірян-українців, у якій закликав: "Божу батьківську землю любити і не пускати її з рук, і на ній доробитися добробуту на взір інших народів" [1, с. 3]. Пастирський лист від 1901 р. присвячує Митрополит українській інтелігенції, пояснюючи їй свою роль у процесі національного відродження: "Як у кожній праці і в кожному слові, так і в тому моєму письмі я шукаю лише добра народу, що до якого я почуваюся до важких і святих для мене обов'язків. Ті обов'язки накладає на мене не лише моє становище Митрополита, але і торжественна присяга, зложена в день вступлення в монастир, що буду відповідно до моїх сил працювати для добра суспільности, а найбільше саме переконання, що ставить мене в ряді громадян-патріотів із яких хотів би я бути найліпшим" [2].

Він також намагається прихилити до своєї доктрини фахівців-українців у галузях торгівлі, промислу та модернізованого хліборобства: "Ми всі думаємо про цей поступ і бажаємо своєму народові всесторонньо кращої будучности. Всі здаємо собі справу з того, на чому цей поступ має полягати. Розуміємо, що треба нам звернути особливішу увагу на стан рільників, яких надмірне зубожіння і темнота видається часом непоборною перепорою до поступу... Мусимо вжити всіх можливих способів до здвигнення промислу, без котрого рільництво в наших часах не може утриматися. Мусимо на цілій лінії взяти в руки торгівлю, організувати в усіх селах всі ті установи, що яким-небудь способом помагають людям у їхньому житті і праці. Нема одної галузі культурного і економічного життя в нашому народі, в котрому ми зробили б хоч соту частину того, що потрібне. Сто разів більше, як у кожного іншого народу, треба нам іще думати про поставлення самих підвалин нашої хати, про цілу економічну сторону народного життя, без якої навіть найсвітліше політичне положення завжди буде безглузде і безхосенне" [2].

Основою теоретичних міркувань стала папська енцикліка Льва XIII "Рерум Новарум", яка з'явилася 15 травня 1891 р. та яку за сорок років Папа Пій XI в енцикліці "Квадрагезімо Анно" називає "великою хартією, на якій базуються всі християнські акції соціальних питань" [2]. Кир Андрей у своїх посланнях, а головню в посланні "О квестії соціальной", подає власну інтерпретацію, яка спрямована до українського суспільства, а саме до тих, чиє тодішнє економічне становище було поганим і відрізнялося від західного. Якщо Папа Лев XIII присвятив свою енцикліку проблемі робітничого класу, бо це було нагальне соціальне питання, то Кир Андрей не мав практично того класу в себе. Він мав натомість зубожіле селянство, яке поповнювало лави сільського пролетаріату, й піонерські прояви економічного життя на селі завдяки духовенству й інтелігенції, головню адвокатам. Не було сильних спілок

праці, як на Заході, та були радикали, котрі говорили від імені селян. Громадська діяльність була для Митрополита логічним продовженням церковного служіння. Андрей Шептицький не раз стверджував, що тільки віруючі особи спроможні побудувати добрий економічний лад, оскільки їхньою метою є не лише особистий дохід, а й загальний добробут. До побудови цього ладу він залучав кліриків Української греко-католицької церкви.

Окрім богословських знань, за переконанням отця Андрея, парохі (священики) повинні опановувати й світські ремесла – торгівлю, бухгалтерію, кооперацію, землеробство. До цього спонукали обставини, у яких тривалий час перебувала УГКЦ, – конфесія не мала жодної державної підтримки ані за Австро-Угорщини, ані за Польщі, і тим паче за радянської влади. Тож світський фах був для греко-католицького духовенства засобом заробляти гроші на власні потреби та потреби своїх нерідко дуже великих родин. Та й самих парафіян було варто навчити деяких ремесел. Тож під патронатом митрополичого ординаріату було створено українське ремісничо-промислове товариство "Зоря", де навчали юнаків комерції.

Митрополит з підлеглими сформували неформальний Кабмін у межах УГКЦ, який вирішував нагальні господарські потреби галичан. Міністром фінансів в уряді Шептицького було призначено отця Тита Войнаровського, якому Митрополит доручав управління як справами церкви, так і власними фінансами, більшість з яких афішовано інвестувалися у загальногромадські потреби – створення шкіл, лікарень, санаторіїв, музеїв. У кожній сфері, де був присутній інтерес УГКЦ чи особисто Шептицького, архіпастир мав своїх довірених осіб, серед яких було чимало священнослужителів та адвокатів, від яких він регулярно вимагав постійних звітів.

"...Християнин, а тим більше священик мусить домагатися якнайстислішого контролю. Контроль вважати за брак довір'я, а навіть за особисту образу є знаком такої примітивності у справах фінансових та економічних, що мусить бути підозріння, що цим самим прикриваєте нелад і невміння провадити справи", – писав митрополит у посланні "Про милосердя" [3]. Коли на Галичині виникло протистояння між українськими кооператорами та приватними купцями, Митрополит своїми порадами благословив примирення обох сторін і був обраний до їхніх управлінських органів.

В архівах збереглися томи листів, у яких робітники, ремісники і селяни довірливо писали Митрополиту про свої думки щодо умов та оплати праці. Дослідники зазначають три обов'язкові вимоги Шептицького, які він висував своїм розпорядникам або партнерам з бізнесу щодо найманих працівників: матеріальне стимулювання, нормальні умови праці та духовна опіка. Забезпечити їх на своїй рідній землі, але в чужих державах – спочатку в Австро-Угорщині, а опісля в Польщі – було непросто. А в період Другої світової війни майже неможливо. Проте історія не відвела іншого часу митрополиту Шептицькому.

Ще до інтронізації Шептицького у 1894 р. було створено господарське товариство взаємного кредиту "Дністер", яким керували греко-католицькі митрополити. Кожен член товариства мав право одного голосу незалежно від

кількості 50-коронових внесених паїв. Гарантією кредитоспроможності було не майно позичальника, а довіра до нього. "Дністер" щороку покращував умови для своїх клієнтів і найвищих здобутків домогся за десять років від початку свого існування за часів митрополита Шептицького, котрий зробив значні особисті вкладення в товариство, заохотив до цього духовенство і посприяв налагодженню співпраці із зарубіжними фінансовими установами.

У 1908 р. Шептицький увійшов до складу комітету засновників першого українського банку, створеного на засадах іпотеки. Найбільшими акціонерами Земельного банку гіпотечного (ЗБГ), який почав повноцінно працювати за два роки, були митрополит Андрей і товариство "Дністер", які придбали по 100 акцій номіналом по 400 корон кожна. Таку кількість пояснюють тим, що п'ять акцій забезпечували власникові один голос, але він не мав права на більш ніж 20 голосів [3].

А. Шептицький у веденні бізнесу був обережним, уникав надмірних ризиків і диверсифікував їх. На першому засіданні спостережної ради банку до її складу було обрано о. Тита Войнаровського. Значною мірою завдяки Шептицькому ЗБГ невдовзі став єдиним українським банком, що здобув визнання у світі, а його цінні папери оплачувалися у всіх банках Європи. ЗБГ займався довготерміновим кредитуванням житлового будівництва під заставу земельних ділянок і нерухомості. Банк також допомагав у разі тимчасових фінансових труднощів українським кооперативам і купецтву, що належали до "Сільського Господаря", "Народної Торговлі" або "Маслосоюзу". Кредити ЗБГ надавав часто під поруку Митрополита, незважаючи на платоспроможність і фінансове становище позичальника. Водночас Шептицький дбав про те, щоб банк скуповував різні типи цінних паперів не одного, а кількох власників, зменшуючи ризики їхніх втрат чи банкрутства. Купівля-продаж цінних паперів за посередництва банку сприяла отриманню максимальних прибутків з акцій, і це було для Митрополита надійним шляхом збільшення статків із мінімізацією у випадку фінансових негараздів загрози для власного авторитету. Банківські рахунки Шептицького мали назви відповідно до потреб: "Національний музей", "Кринос", "Унів", "Гошів", "Яхторів".

Вочевидь, що більше Митрополит і його довірені особи пізнавали банківську сферу, то ширшими ставали їхні інтереси у ній. Згідно зі звітом за 1910 р. Шептицький мав на своїх банківських рахунках такі суми: "Земельний банк гіпотечний – 4 441 667 корон, Банк Овчарський – 8 583 182, Крайовий союз кредитовий – 27 203 616, Народна торгівля – 112 760, з акцій і валют – 611 465 736 корон" [3].

На межі XIX-XX ст. Західна Україна мала неабияку інвестиційну привабливість – тутешні нафтові родовища активно розробляли іноземні корпорації. На Галичині тоді працювало 332 нафтових підприємства, більшість з яких належала зарубіжним інвесторам. Іноземці провадили нафтовидобуток з особливим соціальним, економічним та екологічним цинізмом. Митрополит Шептицький був поодиноким українським підприємцем, який був їмнім конкурентом.

Він повністю викупив маєток Перегінське, що у Дрогобицько-Бориславському нафтовому басейні, і уклав багаторічний договір – на 25-30 років –

з нафтовим об'єднанням "Галіція" про видобуток вуглеводів на митрополичих угіддях. За умовами цього контракту компанія заплатила Шептицькому одразу 1 млн корон, а щомісячні прибутки надалі розподілялися так: по 6 % на два рахунки митрополії та особистий митрополита. Додатково об'єднання зобов'язувалося платити по 500 корон за кожну задіяну нову свердловину [3].

У цьому бізнесі, як і в інших, традиційними були вимоги Шептицького щодо робітників: створити сприятливі умови праці для них і відповідно застрахувати їх на випадок травми або смерті на промислі. Жодне інше підприємство з тих, які працювали тоді у краї, не мало й натяку на такий "соціальний пакет". За належним дотриманням умов договору від імені митрополита наглядав довірений адвокат Гвоздецький.

У тому ж Перегінському було багато лісу, право на вирубування якого митрополит передав фірмі "Глесінгер" з двома обов'язковими вимогами: дотримуватися належних умов праці робітників і забезпечити дровами всі церковні установи в окрузі. Шептицький першим утворив у своїх лісових угіддях екологічний осередок "Охорона природи". Майже 30 тис. га було поділено на три господарські округи, якими управляли інженери-лісничі. На нарадах провідних фахівців за участю лісничих та урядників фірми "Глесінгер" часто бував присутній і сам Митрополит. Усі знали, що улюбленим його відпочинковим заняттям були об'їзди на кінній бричці лісових територій, тож він завжди був у курсі справ. Митрополитові Андрею допомагав також його брат Казимир – голова Галицького лісного товариства і співавтор австрійського закону про ліси [3].

Крім продажу деревини, що разом із нафтовидобутком становив 65 % усіх фінансових надходжень Галичини, лісові угіддя Шептицького славилися високим рівнем організації полювань. Мисливські угіддя в лісах Перегінська належали до найкращих у тодішній Польщі. Тут було обліковано 100 ведмедів, 500 оленів і 2 500 козуль. На полювання сюди із задоволенням приїздила європейська знать, зокрема дипломати. Серед відомих прізвищ постійних мисливців – князі Габсбург, Ліхтенштейн, Радзивіл, Любомирський, графи Потоцький, Дідушицький, Тишкевич. Їх особливо приваблювали тутешні олені, що були одними з найбільших у середньогір'ї Європи [3].

Деякі ліси о. Войнаровський, за згодою Митрополита, здавав у довгострокову оренду на кілька років. Контракт зобов'язував орендаря сплачувати щороку 450-500 дол. у касу митрополита і за окремим тарифом – за кожного вбитого звіра. Договір давав змогу стріляти щороку тільки одного ведмеда і хворих оленів або тих, які мали гарні роги. Наймач не мав права звільняти сторожа і єгерів, які працювали в угіддях Шептицького, і повинен був добре оплачувати їхню працю – близько 50 дол. Ціна одноразового полювання становила 100 дол.

Економічна модель Шептицького була унікальна для свого часу – це був християнський персоналізм. Людина – в центрі економічного діяння, і тому її позиція та поведінка мають вирішальний вплив на розвиток народного господарства. Основним моментом, отже, є усталення її ставлення до самої праці, тобто від кріпацько-невільничого – до свободи рухів і рішення, де вона

може щоразу змінювати місце й рід праці без жодних обмежень іззовні за винятком контрактних зобов'язань. Оперши свою концепцію на понятті повної свободи у праці, Кир Андрей дійшов висновку: "... Ліпше працює той, що для нього праця не є лише орудником до досягнення уживання, але і обов'язком наложеним від Бога. Така праця приносить не тільки дочасне добро, але і вічну нагороду". "Сповняючи совісно свої обов'язки, заслужите на признання людей, серед яких будете жити. Бо чоловік совісний і працьовитий всюди заслуговує на пошану людей". За працю мусить бути винагорода, яка є надзвичайно важливим соціально-економічним чинником, бо ж є джерелом прибутку, від якого залежить прожиток робітника, тому і Митрополит пригадує християнську теорію платні, яка полягає в тому, що "робітник зобов'язується віддати працедавцеві свої услуги за умовлену заплату... працедавець зобов'язується за роботу дати справедливе умовлене винагородження" Кир Андрей намагається переконати всіх вірних, яке велике значення має саме праця у творенні господарських дібр: "Подивіться на людей по чужих краях: не раз буває у них земля й гірша ніж у нас, але працею та ощадністю дійшли люди до того, що навіть і бідніший має там кращу хату і ліпшу страву, ніж у нас і найбільший багач на селі". Отже, праця та ощадність є джерелом майна, себто творить капітал, що пояснює Владика так: "Люди часом думають, що наука Ісуса Христа стоїть на перешкоді у старанні про дочасне майно. Однак так не є!. Наука Ісуса Христа ще й помагає до досягнення добробуту. Бо освячує і скріплює те, що на згадку всіх розумних людей є єдиною чесною дорогою до досягнення майна" [2]. З огляду на ощадність і збереженість економічних надбань, а також полегшення соціально-економічного становища села, читаємо у зверненні до багатих: "Будьте ощадними, але не скупими... Помагайте біднішому не тільки від час до часу, але... й так, щоб він міг піддвигнутися з біди та міг стати на своїх власних ногах. Давайте убогішому нагоду до заробітку – навчіть його – покажіть йому, як він сам може поправити свою долю". А бідним радить: "... Оскільки це у Ваших силах, поправляйте свою долю... стережіться kwasу зависти та пожадання чужого добра!. Можеш бажати собі такого самого добра, як він має, але не вільно тобі сумувати з приводу його добра – і не вільно його відобрати йому" [2].

Порятунок для більшості українських селян Галичини Андрей Шептицький вважав кооперацію: "Лучіться разом, заводіть по ваших селах крамниці християнські, шпихлярі громадські і всякі інші позиточні установи" [3]. На заклик Шептицького відроджувати українське село відгукнулося чимало священиків, які засновували осередки Товариства "Сільський Господар" на парафіях і допомагали створювати при читальнях Просвіти громадські склади для зерна та Народні доми – кооперативи змішаного типу, які, крім кредитування селян, займалися постачальницько-збутовою і виробничою діяльністю.

Митрополит давав особисті кошти і свою землю на організацію кооперативного ліцею, садівничо-городничої та хліборобської шкіл. Водночас Андрей Шептицький наголошував на важливості українізації міст і містечок, де традиційно домінували польські та єврейські підприємці. За порадою архітектора Івана Левинського, Шептицький заснував у Львові українську фабрику – скляну гуту – з найсучаснішим устаткуванням вартістю 0,5 млн дол.

Митрополит викупив кілька львівських будинків, які згодом на прийнятних умовах здавав у приватну оренду під представництва українських спілок і фірм, магазини і помешкання [2].

Шептицький завжди дбав про диверсифікацію активів. Маючи у власності кілька тисяч гектарів земельних угідь, на яких переважно селяни-орендарі вирощували сільськогосподарську продукцію, що йшла на експорт і до Європи, Шептицький був доволі відомою особою в ділових колах не лише Австро-Угорщини, а й Англії, Німеччини, Італії, Швейцарії, Нідерландів. Він був партнером багатьох європейських банків, будівельних і брокерських контор. Австрійські видавництва друкували для Митрополита книги, італійські та грецькі підприємства постачали вино і солодощі, німецькі – пропонували нерухомість.

Шептицький через маклерів Вехерсона і Віхерса та довіреного адвоката Берендса купував у німецьких містах Вестерлянд-Сільді, Лейпцигу, Гамбурзі земельні ділянки і споруджував на них будинки на продаж. Будівництво здійснювала компанія *Heinr Bomhoff Architekt B.D.A.*, а прибутки від реалізації нерухомості надходили до вже відомого ЗБГ. Аналогічну діяльність Митрополит провадив і в Голландії. Варто віддати належне його політичній інтуїції: у 1939 р. Шептицький продав усю нерухомість у передвоєнній Європі. Попри активне підприємництво митрополит Андрей був взірцем українського мецената. Підтвердженням цього може бути лише один перелік установ, будівництво яких відбулося за власні кошти Андрея Шептицького: Національний музей, народна лікарня (лікарня), порадня (консультація) для матерів, кілька сиротинців, дяківська бурса, духовна академія, жіноча гімназія, бурса рідної школи, малярська студія, школа імені Грінченка, школа імені князя Лева, фотоательє у Чикаго, кіностудія у Вінніпезі.

Висновки. Таким чином, одним із визначальних чинників становлення феномена соціального капіталу в Галичині був інститут УГКЦ. Економічна модель митрополита Андрея Шептицького, яка ґрунтувалася на засадах християнського персоналізму, була унікальною свого часу. Подібно до репрезентантів "католицького соціалізму", в Італії УГКЦ на чолі з митрополитом Андреєм активно втілювали цю доктрину в життя, засновуючи осередки товариства "Сільський Господар" на парафіях при читальнях "Просвіти", громадські склади для зерна та кооперативи змішаного типу "Народні доми", які, крім кредитування селян, займалися постачальницько-збутовою і виробничою діяльністю. Митрополит давав особисті кошти і свою землю на організацію кооперативних хліборобських шкіл. Водночас, Андрей Шептицький долучився особисто до фундації українських фабрик, банків, магазинів, просвітницьких, соціальних та медичних закладів, що сприяло українізації міст і містечок, де домінували чужинці.

Наше дослідження підтверджує висновок сучасного американського соціолога Роберта Д. Патнама про те, що рівень соціально-економічного розвитку суспільства найбезпосередніше і найтісніше пов'язаний зі ступенем розвитку громадянських традицій, зі здатністю людей утворювати різноманітні громадські організації, товариства і брати активну участь у їхній роботі. Протягом XX ст. шанси досягти високого соціально-економічного розвитку

менше залежали від початкових соціально-економічних умов, ніж від сили громадянських традицій. Про цивілізаційне значення інституційного поля, сформованого на основі відродження самобутніх засад національної господарської культури, наголошують такі теоретики неоінституціоналізму, як Джеймс Марч, Йоган Ольсен, Дуглас Норт тощо. У цьому сенсі надзвичайно важливою є самоідентифікація інституціональної матриці суспільства, що є неможливою без відродження національної господарської традиції. Таке відродження неможливе без мобілізації змодернізованих національних ідеологічних стереотипів, побудованих на самобутній моделі ментальності (культура, досвід, навчання), які впливають на ставлення, довіру до інституцій, а отже, і на ефективність останніх. Як показує досвід перехідних суспільств та виразно демонструє сучасний стан українського соціуму, інституціональні (чи, точніше, квазіінституціональні) зміни, які є вигідними для певної групи інтересів (т. зв. пострадянських олігархічних кланів), не мають ефекту в масштабах всієї економіки, усього суспільства. Внаслідок цього явища деякі держави "застрягають" у непродуктивній інституціональній системі й опиняються на маргінесі світового розвитку.

Література

1. Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання (1899-1944) / Андрей Шептицький. – Львів: Вид-во "Артос", 2007. – Т. 1. – 1014 с.
2. Вибрані соціально-економічні концепції Митрополита Андрея Шептицького. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.sheptytsky.ugcc.org.ua/main.php?menu=2&sm=3&subsm=&pid=6&p=2>.
3. Швагуляк-Шостак Ольга. Союз хреста й орала / Ольга Швагуляк-Шостак, Зеновій Свєреда // Український діловий тижневик "Контракти". – 2007. – 15 січня.

Шевчик И.Р. Социальный капитал в социально-экономической концепции митрополита Андрея Шептицкого

Определены принципы социального капитала в социально-экономической доктрине Митрополита Андрея Шептицкого. Он внес весомый вклад в развитие экономики и улучшение социальной жизни. Показано, что одним из определяющих факторов становления феномена социального капитала в Галичине был институт УГКЦ.

Schevchyk I.R. The social capital at the social-economical concepts of Andrei Scheptyzkyi

At the article is outlines the principles of social capital at the social-economical doctrine of Andrei Scheptyzkyi. He brought in a ponderable contribution to development of economy and improvement of social life. Described that one of determinatives of becoming of the phenomenon of social capital in Galichina was an institute of UGCC.